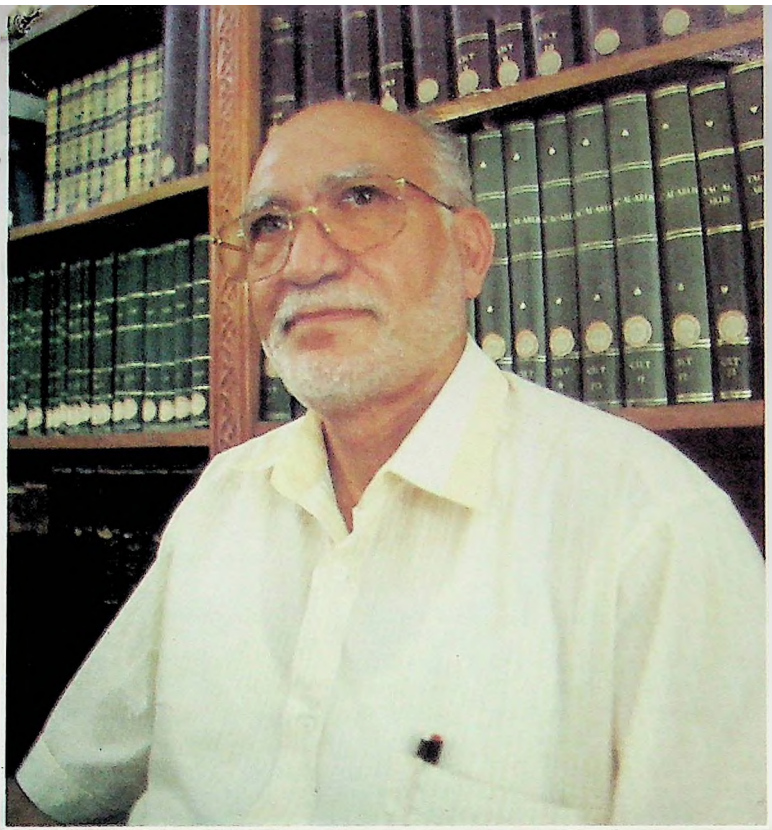

Süleyman Ateş, 1933 yılında Elazığ'ın Tadım köyünde doğdu. Harput'un meşhur âlimlerinden Kur'an ve Arapça dersleri aldı. Sekiz yaşında hafız oldu. İlkokulu dışardan bitirdi ve o yıllarda Elazığ'da henüz yeni açılmış olan İmam-Hatip Okulu'na devam etti. Daha sonra Ankara İlahiyat Fakültesi'ne başladı. Aynı fakülteye asistan olarak giren ve 1979 yılında profesör olan Ateş, 1976-78 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı görevinde bulundu. Halen M. Ü. İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi. Ateş'in altmış civarında telif ve tercüme eseri bulunuyor. Konuşmada ilmî ve fikrî cephesiyle çok tanınan ilim adamının çocukluğundan DGM'de yargılanmasına kadar bilinmeyen geçmişine uzandık.

Prof. Dr. Süleyman Ateş:

"Evrimle ilgili bir bardak suda kopartılan fırtına..."

Konuşan: **Hamit Can**

İsterseniz çocukluğunuzun geçtiği Harput ve Elazığ'dan başlayalım.

Harput, bir makarr-ı ulemâydı, yani âlimlerin merkezi... Çocukluğumda kendisinden ders aldığım hocalarımdan Hacı Muharrem Hilmi Efendi Harput'luydu. Meşhur âlimlerden Hacı Ömer Naimî Efendi'den ders aldım. İmam-Hatip'teyken Arapça dersimize gelirdi. Keza o dönemin meşhur âlimlerinden Kemal Efendi ve Hacı Abdülhamid Efendi de Harput'un yetiştirdiği büyük zatlardandır. Bir de Harput'ta müftülük yapmış olan Rüştü Faik Efendi vardı; büyük bir şairdi. Ayrıca İzzetpaşa Camii'nin kitabesini yazmış olan Hazmi Efendi'den de bahsetmek istiyorum. O da şairdi. Bir şiirinde, herkesi cehenneme doldurma hevesinde olan bir vâize şöyle diyordu: *"Yetişir ilm ile şiştin vâiz/Yetişir bunca eşiştin vâiz/Halkı inzâra giriştin vâiz/Doldurup ibâdullahı nâr-ı cehîme/Sonra sen Adn'e sıvıştın vâiz"*. Fikret Memişoğlu'nu da anmadan geçemeyeceğim. Edebiyat hocamızdı. Bize divan edebiyatını sevdirdi. Yahya Kemal ayarında bir şairdi dersem, mübalağa etmiş olmam.

Bu zatların yetiştiği Harput, şimdi harabe halinde...

Şimdi harabe... Ama yeni yeni evler yapılıyor. Abdülaziz zamanında şehrin merkezi, bugün mezra olan yerdeydi. Abdülaziz, vilayeti aşağıya indirdi, yeni bir şehir kurdu. Adına Ma'muretu'l-Aziz demişler; Abdülaziz'in yaptığı şehir anlamında adı 'Elaziz'. Cumhuriyet döneminde Elazığ olmuş.

sayı:40

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

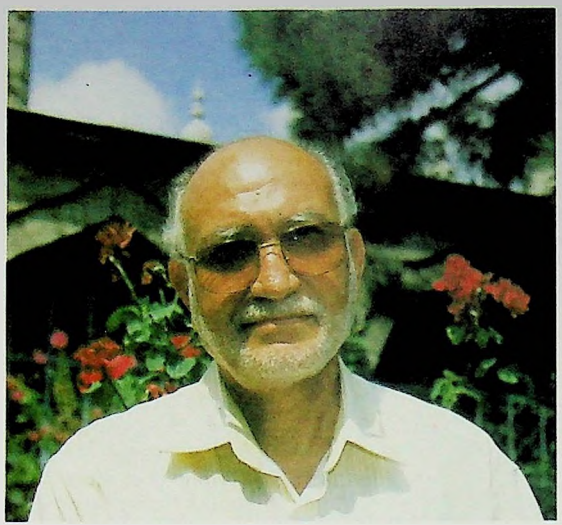

Elazığ'a bağlı bir köyde doğmuşsunuz...
Tadım köyünde doğmuşum. Şehir merkeziyle arası 12 kilometre. Çocukluğumda araba, minibüs yoktu. Şehre yürüyerek veya merkeple gidip gelinirdi. Şimdi Tadım, Elazığ'ın bir mahallesi oldu neredeyse.

Kimlerden ders aldınız?
Babam, Kur'an-ı Kerim öğrenmem için benden üç yaş büyük kardeşimle birlikte beni köyün hocasına gönderdi. Önceleri kardeşim dersleri daha iyi kavrıyordu. Ama bir ay sonra hızlandım. Zamanla kardeşime hocalık etmeye başladım. İkinci sene hocamız değişti. Kadri adlı Selanikli bir arkadaşım vardı. Onunla beraber kursa başladık. Ben hep okula gitmek istiyordum ama babam beni hocaya göndermişti. Bir gün "Hafız olmak istemiyorum" dedim. Babam, o güne kadar bana bir fiske dahi vurmamıştı. Çiftçilerin, öküzleri birbirine bağladıkları boyunduruğu göstererek dedi ki: "Okumazsan, bu boyunduruğu sırtında kırarım". Boyunduruğu sırtımda kırmadı ama bu sözü bana yetti. Baktım ki işin şakası yok, hafızlığa sarıldım. Herkes iki üç senede hafız oluyordu, ben 21 ayda hıfzımı bitirdim. Hocam dedi ki: "Şimdiye kadar 17 kişiyi hafız yaptım. Senin kadar rahat hafız olanını görmedim." Bir kış köyde okudum. Sonra hocam, "Kur'an'ı tecvidle okumayı öğren" dedi. Babam, hocamın tavsiyesiyle beni Elazığ Kur'an Kursu'na gönderdi. İzzetpaşa Camii'nde tek odadan ibaret bir Kur'an Kursu vardı.

Birlikte okuduğunuz arkadaşlardan kimleri hatırlıyorsunuz?
Merhum Abdülkadir Akçiçek, Kur'an Kursu'ndan arkadaşımdı. Bir de âmâ bir hafız arkadaşım vardı. Şimdi Medine'de imam. Türkiye'de müezzinlik yaptı. Kur'an-ı Kerim'i güzel okurdu. Her cüzden 10 sayfayı ona ben ezberletmiştim. Mesela ben 3 defa okurdum; o okuduğumu tekrar ederdi. 10 defa okuduğumda bir sayfayı ezberlemiş oluyordu. Sonraları körler alfabesini öğrendi; liseyi ve İlahiyat Fakültesini bitirdi.

'Kur'an kursu İzzetpaşa Camii'nde tek odadan ibaretti', dediniz.
Evet... Ömer Efendi vardı orada. Elazığ'ın meşhur vaizlerindendi; bir ara Elazığ müftüsü oldu. Ondan tecvid dersleri aldım. Bir sene sonra bana, "Senin hıfzın iyi, kıraet de öğrendin. Şimdi de biraz Arabî öğrenmen lazım. Seni Muharrem Efendi'ye götüreyim" dedi. Hacı Muharrem Efendi'ye gittim. Elini öptüm. 70 yaşlarındaydı. O zamana kadar adını duymuş ama kendisini görmemiştim.

Ben hep okula gitmek istiyordum ama babam beni hocaya göndermişti. Bir gün "Hafız olmak istemiyorum" dedim. Babam, o güne kadar bana bir fiske dahi vurmamıştı. Çiftçilerin, öküzleri birbirine bağladıkları boyunduruğu göstererek dedi ki: "Okumazsan, bu boyunduruğu sırtında kırarım". Boyunduruğu sırtımda kırmadı ama bu sözü bana yetti. Baktım ki işin şakası yok, hafızlığa sarıldım. Herkes iki üç senede hafız oluyordu, ben 21 ayda hıfzımı bitirdim.

Demin Hacı Muharrem Hilmi Efendi'nin Harput'un meşhur âlimlerinden olduğunu söylediniz. Ayrıca kendisinin kaleme aldığı *Kâdirî Yolu Sâliklerinin Zikir Makamları* ve *Divan-ı Sırrî* adlı kitaplarını sadeleştirerek yayınladınız. Kendisinden Arapçadan başka neler öğrendiniz?
Muharrem Efendi, hem âlim bir insandı, hem de Nakşibendî şeyhiydi. Nakşîlikten başka Kâdirî ve Şâzelî tarikatlerinden icazetleri vardı. Hacı Ömer Baba'nın ona verdiği mühürlü icazetini görmüştüm. Çekmecesinde duruyordu. "Pîr-i bâtın" diye bir yazı vardı. Altında Ömer Baba'nın imzası. Muharrem Efendi, Zülcenâheyn bir âlimdi. Medreseden de icazet almıştı. Birkaç yıl Arabistan'da kalıp birkaç şeyhten ders almış. Pek çok kerametleri vardı. İsterseniz bir tanesini anlatayım. Erzurum'a gidecektim. O zamana kadar Elazığ'dan dışarı çıkmamıştım. Gidersem ne olur, ne olmaz? diye düşünüyordum. Sanki içimden geçenleri okudu. Başını kaldırıp dedi ki: "Merak etme, orada sana annenden, babandan daha iyi bakarlar ve belki seni uçakla gönderirler". Bu sözü bana tuhaf geldi. "Uçakla..." ne demekti? Düşündüm: Erzurum'dan beni niye uçakla gönderecekler? Derken, Erzurum'a gidip okumaya başladım. Ramazan yaklaşıyordu. Elazığ'a dönmem icab etti. Kayınpederim bana bilet almaya gitti. Ya tren ya da otobüs bileti alacak diye bekliyordum. Döndüğünde, "Treni de, uçağı da sordum,

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

ikisi de 29 lira" dedi, "uçak bileti aldım". Bunu Muharrem Efendi bana çok önceden haber vermişti. Kendisi özbeöz Türk olduğu halde "Asıl evliya Doğuda, Bitlis'tedir" derdi. Abdurrahman Hoca, Muhammed Kübrevî ve Kolağası Ali Rıza Efendi'yle temasları olmuş. Bana onları anlatırdı. Tabii bir de hocaları Hamid Efendi'den, Hacı Ömer Baba'dan bahsederdi. Çok güzel ezan okurdu.

Arapçayı Muharrem Efendi'den mi öğrendiniz?
Temelini ondan öğrendim. O zamanlar Arapçaya Emsile'den başlanırdı. Emsile, Bina, Maksud... Bunlar Arapça gramer kitaplarıdır. Birisi kelimelerin yapısını, öbürü de kelimelerin cümle içerisindeki îrab şekillerini inceler. Daha sonra Muharrem Efendi beni Hakkı Efendi'ye gönderdi. Hakkı Efendi, Erzurum'un eşrafındandı. Onun evinde kaldım. Ondan başka Erzurum'un üç meşhur hocası vardı. Sakıp Efendi vaizdi, Solakzade Sadık Efendi, müftüydü; Faruk bey de eskiden vâizlik yapmıştı. Faruk Bey'in hali vakti yerindeydi. Allah rızası için talebe okuturdu. 15 talebeyi evinde yatırır, yedirir, içirirdi. Bir kış onun evinde, Kafiye, Molla Cami okudum. Faruk Bey'in vefatı üzerine Sadık Efendi'ye gittim. Bir rüya görmüştüm. Bir ağaç. Yeşermişken kuruyor. Yanına diktiğim ağaç, bir anda büyüyor. Armut ağacı. Çok güzel meyveleri var. Rüyamı Sadık Efendi'ye anlattım. "Burada kalacağına işarettir" dedi. Birkaç gün sonra Hacı Faruk Bey vefat etti. Yani bir ağaç kurudu. Orada bir kış kaldıktan sonra yeni açılan İmam-Hatip okuluna kaydolmak istedim. Ama ilkokul diplomam yoktu. Dışarıdan ilkokul diploması almak için imtihanlara girdim. İlköğretim müfettişi bana, "Şimdiye kadar imtihana giren çok kişi oldu; fakat senin kadar dersleri çok iyi kavramış birisini görmedim. Bundan sonra ne yapmak istiyorsun?" dedi. İmam-Hatip Okuluna gitmek istediğimi söyledim. Dedi ki: "Ortaokul imtihanlarına da gir; ardından liseyi okur, daha sonra İlahiyata gidersin." Elazığ'a geldim. İmam-Hatip Okulu, Aralık ayının sonlarına doğru açıldı. Müdür asker kaçağı olduğum gerekçesiyle beni kaydetmek istemedi. Durumu izah ettim, kaydettiler. Her dönemde iftihar listesinde yer aldım. O zamanlar İlahiyat'a sadece lise mezunları girebiliyordu. Lise imtihanlarını da vererek İlahiyat'a kaydoldum.

İlahiyat Fakültesi'ne hangi yıl başladınız?
1960'ta. Diyanet İşleri'nden bursluydum ama bu hoşuma gitmiyordu. İmamlık imtihanlarına girdim. Ankara'da İbadullah Camii'nde dört yıl imamlık yaptım. Hem öğrenciydim, hem imam. Tefsîr ve İslam Hukuku hocamız Tayyib Okiç (Allah rahmet eylesin) bana ilgi gösterdi. Fakültedeyken onunla birlikte Hilmi Ziya Ülken bana ilgi göstermiştir. Hilmi Ziya hocanın Osmanlıca notlarını okuyup tashih ediyordum. Ama daha çok tefsîr dalında yetişmek istiyordum. 1965 yılında asistan olarak İlahiyat Fakültesi'nin Tefsîr Kürsüsü'ne girdim.

Sanırım doktora teziniz *Sülemî ve Tasavvufî Tefsîri* adını taşıyordu.
1968'de tezi verdim. 1973'te doçent oldum. O zamanlar doçentlik deneme dersi vardı. Ayrı bir tez hazırlanırdı. Tez, 5 kişilik bir heyet tarafından incelenir, kabul görürse kolokyuma çağrılırdı. Doçent adayı, bunda da başarı gösterirse, bir deneme ders verirdi. Bundan sonra talebeye ders verir gibi profesörlerin huzurunda ayrıca bir ders vermesi gerekiyordu. Bu dersi de geçtikten sonra üniversite doçent ünvanı verirdi. Güzel bir uygulamaydı.

Doçent olacağınız zaman hocalarınızın huzurunda hangi dersi vermiştiniz?
Dersimin konusu "Kur'an-ı Kerim'e göre evrim teorisi"ydi. Prof. Dr. Nihat Keklik, Prof. Dr. Neşet Çağatay, Prof. Dr. Tayyib Okiç ve Prof. Dr. Meliha Ambarcıoğlu'nun huzurunda ders verdim. Ambarcıoğlu etkilenip ağlamıştı. Daha sonra bu ders, çeşitli art niyetli kimseler tarafından çarpıtılarak aleyhimde kullanıldı. Güya insanların maymunlardan geldiğini söylüyormuşum. Güya Hazret-i Adem'i, melekleri inkâr ediyormuşum. Hepsi yalan! Eğer siz Hazret-i Ali'nin bir cümlesini alıp altını üstüne getirirseniz farklı mânâlar çıkar. Orada sadece İslâm filozoflarının düşüncelerini aktarıyordum. Evrim meselesi diye bir şey var. İslam âlimlerinin evrimi Batıdan bin sene önce tartıştıklarını söylemiştim. Derste İslâm âlimlerinin olayı, tamamen manevî yönden ele aldıklarını, ruhun Allah'tan indiğine işaret ettiklerini belirtmiştim. Ruhun, çeşitli merhalelerden geçe geçe insan-ı kâmil noktasına gelip orada manevî bir tekâmülden sonra Allah'la birleştiğini... yani vahdet-i vücud'u anlatmıştım. Bu, Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretlerinin *Marifetnamesi*'nde de var. Bunu kavs-i nüzûl, kavs-i urûc diye

Muharrem Efendi, hem âlim bir insandı, hem de Nakşibendî şeyhiydi. Nakşîlikten başka Kâdirî ve Şâzelî tarikatlerinden icazetleri vardı. Hacı Ömer Baba'nın ona verdiği mühürlü icazetini görmüştüm. Çekmecesinde duruyordu. "Pîr-i bâtın" diye bir yazı vardı. Altında Ömer Baba'nın imzası. Muharrem Efendi, Zülcenâheyn bir âlimdi. Medreseden de icazet almıştı. Birkaç yıl Arabistan'da kalıp birkaç şeyhten ders almış. Pek çok kerametleri vardı.

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

gösterir. İniş yarım dairesi ve eşyanın son noktasına vardıktan sonra eşyada çeşitli varlıklara tecelli eden Allah'a çıkış... Bunları söylemiştim. Fakat o cümleleri sanki ben söylüyormuşum gibi iftiralar atıldı. Başını sonunu kırparak aleyhimde kullandılar. Hâlâ da kullananlar var.

Galiba bu ders *İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde 1974'de yayınlandı.
O zaman bir şey diyen olmadı. Ne zaman ki Diyanet İşleri Başkanı oldum; o vakit aleyhimde kullandılar. Asıl mesele siyasiydi.

Diyanet İşleri Başkanlığı yaptığınız döneme geçelim mi?
1976'dan 1978'e kadar Diyanet İşleri Başkanlığı yaptım. 1979'da profesör oldum. Ama şunu söyleyeyim ki, kimileri bize "dinden çıktı" damgası vururken kimileri "şeriatı savunuyor" diye profesörlüğümüzü engellemeye çalıştı. O zaman bir başbakan vardı; adını söylemeyeyim. Onun döneminde profesörlüğüm üniversite senatosundan geçtiği halde bir sene engellendi.

Neden?
Abdülaziz Çaviş'in yazdığı, Mehmed Akif'in çevirdiği *Anglikan Kilisesine Cevap* diye bir kitap var. Diyanet İşleri Başkanlığı'na gelmeden önce sadeleştirip yayınladığım bu kitabı gerekçe göstererek beni geri düşünceleri savunan biri olarak itham ettiler. Üniversite senatosunda elhamdülillah insaflı arkadaşlarımız sayesinde profesörlüğüm geçti. Fakat başbakanlıkta engellendi. Tam bir sene imzalanmadı. Ta Süleyman Demirel yeniden iktidara gelinceye kadar... Eskiden YÖK yoktu. Milli Eğitim Bakanlığı'nda Yüksek Öğrenim kısmı vardı. Oradan başbakana, sonra cumhurbaşkanına çıkar, Cumhurbaşkanlığı tarafından profesörlüğü kabul edilen kimselere bildirilirdi. Tam bir sene sonra Fahri Korutürk'ün imzasıyla profesörlüğüm geldi ve tebrik edildim.

Güya insanların maymunlardan geldiğini söylüyormuşum. Güya Hazret-i Adem'i, melekleri inkâr ediyormuşum. Hepsi yalan! Eğer siz Hazret-i Ali'nin bir cümlesini alıp altını üstüne getirirseniz farklı mânâlar çıkar. Orada sadece İslâm filozoflarının düşüncelerini aktarıyordum. Evrim meselesi diye bir şey var. İslam âlimlerinin evrimi Batıdan bin sene önce tartıştıklarını söylemiştim.

Bundan sonra yurtdışına gittiniz, değil mi?
Almanya'ya gittim. 6 ay kadar orada kaldım. Ardından Suudi Arabistan'da 7 sene kaldım. İmam Muhammed Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde ders verdim. Usuliddin Fakültesi Külliyetü'l-Ulûmu'l-İctimâiyye ve Külliyetü'l-Lugatü'l-Arabıyye'de tefsir okuttum. Ayrıca Kur'an-ı Kerîm dersleri de verdim. Suudi Arabistan'dan döndükten sonra Cezayir'e gittim. Tasavvuf ve tefsir dersleri okuttum. Cezayir'deki bilimsel ortam benim düşüncelerime daha uygundu.

O yıllara ait bir hatıranızı nakleder misiniz?
Suudi Arabistan'ın Bilimsel Araştırma Başkanlığı'nda görevli birisi bir kitap yazmıştı. Kitap, Haccla ilgiliydi. 80 dile çevrilmişti. Türkçeye çevirme görevini bana havale ettiler. Önsözünde "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirdirler" âyet-i kerimesi vardı. Bu âyeti, Hacca gelen işgüzarın biri görmüş, "Vay bu adam rejime karşı propaganda yapıyor!" diye DGM'ne başvurmuş. O sırada Suudi Arabistan'dan ayrılmış, Cezayir'e gitmiştim. Türkiye'de bu dava açılıyor, ifade vermem lazım. Türkiye'ye geldiğim takdirde tutuklanma ihtimalim var. Avukatımla telefonda konuştum. "Davanın neticelenmesi için mutlaka gelmeniz lazım. Aslında önemli bir şey yok ama madem ki dava açılmış, ifadenizin alınması gerekir" dedi. Ne olursa olsun gelmeye karar verdim. Geleceğim sabah şu âyet gözüme takıldı: "Sen Rabbinin hükmüne sabret. Gözlerimizin önündesin." Yani korumamız altındasın. Bu âyet, Peygamber'e hitab ediyordu ama bana da bir inşirah verdi. Uçağa binip geldim. Avukatla birlikte Ankara'ya, DGM'ye gittim. Herhangi bir zorlukla karşılaşmadım. İfade verme faslım bir sohbet şeklinde geçti. Dedim ki: 'Yurtdışındayım. Üniversitede hocalık yapıyorum. Cezayir'e geri dönmem lazım. Bir engel çıkmasın diye "Çıkmasında bir sakınca yoktur" şeklinde bir belge verin.' Belgeyi verdiler. Dönüşte havaalanında polis ismimi yazdı, alarm çaldı. "Yurtdışına çıkmanız yasak" dediler. Belgeyi gösterdim. Görevli yazıyı alıp müdürüne götürdü. Derken oradan selametle çıktım. Bu, tamamen Allah'ın bir lütfudur.

Günde kaç saat çalışıyorsunuz?
6 saatten fazla uyumam. Buna 1 saat daha ekle; geri kalan bütün zamanım çalışmakla geçer. Gün olur 20 saat çalışırım. Ortalama olarak 17-18 saat. Bu tempoyu Allah'a şükür 8 yaşımdan beri koruyorum. Çalıştığımda sanki Cennette yaşıyormuş gibi zevk alıyorum. Bu zevki, bu şevki sadece Kur'andan alıyorum. ■

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ